

Kratt nimega Kivivalgel

Kivivalgel. 2013–2024. Kaarnakivi seltsi kirjastus, 2024. 215 lk.

Tegelikult vajaks „2013–2024” kasutusjuhendit, mitte arvustust. Ehkki füüsiliselt on see ju raamat ning kindlasti ka kirjandus, toimib see nagu masin. Seletava sõnaraamatu järgi on masin „inimese kehalist v. vaimset tööd kergendav ja tõhustav

seade v. seadmete kogum”. Eestlase arhetüüpne masin on kratt, millele Kivivalgel viitab juba raamatu alguses, võrreldes seda kirjandusliku loominguga, mis on samuti autorile käepärastest materjalidest vormitud. Läbi omailma mitmekülgse kaardistamise ning oskussõnavaraloomise on autor kokku pannud teose, millel on potentsiaal olla omakorda võimas loominguline generaator.

Kui peaksin teost žanriliselt määratlema, siis oleks see *coming-of-age* ehk kasvamise lugu. Autor jutustab, kuidas

ta lapsepõlvest, läbi betoonkoridoride ja mustade aukude, liikus iseendaks saamise poole, kuidas sündis kirjanduslik kratt nimega Kivivalgel, kelle esimene ülesanne oli kirja panna oma saamislugu. Vajadus manuaali järele on seda ilmsem, et seni Sven Vabari nime all tegutsenud kratiehitaja ajab kimbatusse nii kriitikud kui ka lugejad, kuna omab selgelt ühisosa Kivivalgega, kuid distantseerib end viimasest otsustavalt. Masina kirjeldamiseks on autor loonud omaette terminoloogiat, millega küll lugesdes pisitasa harjub, kuid mis võiks vajada väikest eeltutvustust, et teos lihtsamini käivituks. Niisiis ongi järgnev pigem ülevaade peamistest mõistetest, millest on ehitatud – tavapärasema kraami, nagu rehad, luuakontsud ja tündrid, asemel – kratt nimega Kivivalgel.

Igasugune kujunemislugu on ennekoike teekond. Seepärast oleks hea alustuseks piiritleda ruum, kus minategelane liigub. Oluline on märkida, et ruumid ja meeleseisundid on tekstis sama tasandi mõisted. Eluperioodid ja kogemused laotuvad ruumile, samal ajal toimivad ruumid inimhinge kujundite ja kujundajatena. Olenevalt meeleseisundist võib siinkohal eristada monoliiti, betoonkoridori ja labürinti. Lisaks Elva lähedased tühermaad, mis on ehk pigem valgusallikas kui omaette ruum. Kangelane liigub monoliidist labürinti poole. Esimene on suletud, läbinisti mõistetamatu ja rõhuv olek, mis kutsub esile tegelase inertsust, monoliitseks muutumist. Labürint seevastu on huvilisele avatud, seal saab vabalt ringi liikuda ja oma küsimustele vastuseid otsida. Monoliit ei haju kunagi täielikult, kuna selle gravitatsiooniline jõud on labürinti omast suurem. Sellega on aga teatud määral võimalik leppida: „Kui üldse monoliit, siis just osana labürintist, paljususi genereeriva masinana” (lk 55). Labürinti loov ja kaitsev funktsioon toob meelde Hasso Krulli käsitletule labürintist kui kosmilise müstee-

riumi kaitsjast. Mõlemal juhul on oluline teekond ise, kus lahenduskäik on vastuse osa. „[---] ilma labürinti keerdkäike läbi-mata jääks tema mõte arusaamatuks – s.t. tunnetuse tee juba sisaldabki endas selle keset ja tuuma, olles vähemalt samavõrd oluline kui lõpptulemuseni jõudmine,”¹ kirjutab Krull. Selline maailmatunnetus on kõikehaarav. Kivivalgel jõuab küll labürintidest välja, kuid nende varjud laotuvad endiselt elu, päikese ja kehade pinnale. Üks pingeväli sai küll maandatud, kuid tekkis uus ja avaram.

Maailmavaade, milles ruumid on sedavõrd kesksel kohal, ei saa kuidagi mööda piiridest. Just piire mööda liikumine võimaldab asju kaardistada – nii linnu, muusikat kui ka kirjandust saab tõeliselt tundma õppida äärealade kaudu. Sarnaselt Juri Lotmani ja Valdur Mikitaga on Kivivalge jaoks piir kui perifeeria võimas loominguline generaator. Piirilolek kätkeb võimaluste paljususe tunnetamist ja annab seeläbi vabaduse. Selle mõtteni jõuab Kivivalgel, silmitsedes avatud ukse lävepakul istuvat kassi, kes ei lähe välja ega tule sisse. „See võimalus ongi vabadus, mis on palju tähtsam kui vabaduse realiseerimine, kättejõudmine” (lk 171), mõtiskleb ta. Sarnaselt kassiga passib jutustaja näiteks une ja ärkveloleku piiril, sisenemata tõeliselt kumbagi seisundisse ning nautides nihestatud teadvusetaju (lk 176–178). Või jällegi kuulab Arvo Pärdi transtsendentaalset muusikat ragisevate Logitechi arvutikõlarite kaudu, sest talle sobib, „kui Arvo Pärdi Teise Maailma jumalikud helid kostavad läbi selle maailma nagine, surinate ja müra” (lk 130). Jällegi piirilolek, sedapuhku akustiline. Terve oma senise elu on Kivivalgel püüdnud leida ühtlasi oma mina piire, kuid

¹ H. Krull, Loomise mõnu ja kiri. Essee vana-rahva kosmoloogiast. – Loomingu Raamatukogu 2006, nr 5–6. Tallinn: SA Kultuurileht, lk 45.

need näivad pidevalt käest libisevat ning laienevat.

Arusaam piirist kujuneb läbi kontakti. Sest mis see rajajoon oma olemuselt ikka on, kui mitte eri alade, nähtuste või reaalsuste kokkupuutepunkt. Niisiis püüab ka Kivivalgel piire mööda liikudes kaardistada oma kohta maailmas just kogemuslikult. Seejuures on tema teeviitadeks lähedased inimesed, kirjandus, filmid ja muusika – konkreetsetele teostele ja autoritele on lugudes ohtrasti viiteid – ning mustematel päevadel ka pummeldamine ja sigareti kimumine. Tundub, et teose lõpuks on pinnas autori jalge all siiski stabiliseerunud, reaalsus ei vaja enam „eksoskeletti” (vt lk 78–80), vaid on iseseisev ja vahetu.

Lugudes näib olevat palju autobiograafilist materjali. Ent juba raamatu esimestel lehekülgedel sedastab Kivivalgel, et kirjutamise eesmärk pole maailma talletamine ega uurimine, vaid loomine. Tulemuseks on omailm – üks maailmatajuline tervik. „Kui inimesel on sotsiaalsest aparaadist sõltumatu omailm või mitu, siis tal on, kuhu minna; ta tunneb, et see, millega ta tegeleb, on väärtuslik” (lk 190), rõhutab Kivivalgel iseenda tundma õppimise olulisust. Samast mõttekäigust on tuletatav käesoleva raamatu olulisus, selle pika ja eksleva isikliku teekonna ülestähendamise tähtsus: „Kunst ei pea olema mitte midagi justnimelt iseäranis sellises maailmas, kus sõjad käivad Ukrainas ja mujal. Ta peab vaid aitama inimesel ehitada ja tugevdada omailmu, ja see, millised on need omailmad, on definitsiooni järgi puhtalt inimese oma asi.” (Lk 193) Niisiis, ehkki Kivivalgel kirjeldab paljusid isiklikult ja kultuuriliselt olulisi omailmu, mis on olnud lugude ehituskivideks, moodustub neist püsiv tervik, tekstuaalne punker, kuhu lugeja on lahkelt oodatud. Kuna reaalsus on teoses pluralistlik mõiste, siis kunsti omailma põgenemine ei ole tingimata eskapistlik, vaid pigem šamanistlik

liikumine üksteise kõrval eksisteerivate reaalsuste vahel.

Autori lemmikvõtted on paradokside loomine ning argikogemuse kummastamine. Esimene neist aitab võrdlemisi lühikesi tekstisutsakaid puänteerida, üles ehitatud hüpoteesi viimases lõigus tühistada või justkui vastassuunalised nähtused tabavalt kokku siduda. Väited, nagu „unenägu on reaalsuste võimendi” (lk 147), „surmaringe teeb elu kergeks ja lihtsaks” (lk 180) ja „Tartu idee ei ole mitte selles, mis siin on, vaid selles, mida siin pole” (lk 114), äratavad ehk esmapilgul protesti, kuid kutsuvad samal ajal kaasa mõtlema, maailma uue nurga alt vaatama. Keeleliselt aitab argisuse ja akadeemilisuse tihe põimumine hoida teosel liiga abstraktseks muutumast. Kogu semiootilisele tulevärgile vaatamata on autorihääl soe, südamluk ja vaimukas, mis äratab usaldust ning aitab lugudega kergesti suhestuda.

Teine mainitud võte – argikogemuse kummastamine – avaldub olmeliste tegevuste kasutamises filosoofilise hüppe-lauana. Iga sündmus on tähenduslik. Pisi-madki eluavaldused peidavad endas olemise mõtet. Aastaid otsis Kivivalgel imelisi kogemusi ulmekirjandusest, müstikast, psühhedeeliast, kuid leidis need lõpuks kodust, teeketmisest, argiaskeldustest, perekonnaelust. Autori imestusseisundi üks allikas on universaalne teadvusekiirendi – lapsed.

Uus vaatenurk muutis perspektiivi kõigele, mis tema senist maailmatunnetust kujundanud oli. Ka David Lynchi filmid tundusid ühtaegu üsna tavalised, inimlikud lood (lk 53). Kõik ulmeline on huvitav vaid sedavõrd, kui palju on selles inimlikkust. See taipamine on justkui ühe teekonna lõpp. Kivivalgel, kes seni oli otsinud kunstilisi ja kogemuslikke kurioosumeid, üha veidramaid ning uudseid aistinguid, pöörab pilgu otsustavalt ümbritsevale ning tõdeb, et „argipäev on kogu aeg, igal hetkel

tukslev ja pulbitsev dimensioonide, reaalsusekihtide, omailmade läbipõimunud labürint” (lk 75). Selline võrdlemisi budistlik elutunnetus, milleni autor jõuab, toob meelde Kaplinski reduktsiooni Albert Schweitzeri filosoofiast: kõik on ime. „Kui me mõistame, et kõik on imelik, mõistame ka, et ükski asi ei ole imelikum kui teine ja meil pole põhjust (ega õigust) ühtki asja teisega asendada. Saame aru, et maailm on imelik meietagi, et meie ei saa teda imelikumaks muuta,” kirjutab Kaplinski.² Ning see tõdemus ongi ehk käesoleva teose tuum, Kivivalge loomingulise generaatori kütus.

Kõigi oma kõhkluste kiuste usub Kivivalgel siiski kunsti võimesse maailma

muuta. Loomingulised aktid, ka kõige argisemad, söövitavad maailma pisitasa, kuid järjekindlalt: „Kunagi ei tohi kirjutada või joonistada „seda, mis oli”, „nii nagu oli”, „mida ma vaimusilmas näen” vms. Tuleb lihtsalt kirjutada või joonistada. Teritada nuge. Parandada taburetti. Teha midagi. Uus reaalsus, uus elu tulevad ise järele.” (Lk 206) Kunagisest mitte-Tartu kartograafist nimega Sven Vabar on saanud omailma arhitekt nimega Kivivalgel. Uus amet on sootuks paiksem ning eneseküllasem, protsess aeglasem. Suure territooriumi asemel tuleb keskenduda pisikele maalapile. Horisontaalse liikumise on asendanud vertikaalne, „vaikelubilik” (vt lk 71, 78) püüd kõrguste poole.

AVE TAAVET

² **J. Kaplinski**, *Ökoloogia ja ökonoomika* [1972]. – J. Kaplinski, *Kõik on ime*. (Eesti mõttelugu 55.) Koost T. Salumets. Tartu: Ilmamaa, 2004, lk 106.